

УДК 657.412.7

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК ЗАСОБУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Гриліцька А.В., к.е.н., доцент,
Лисенко Н.О.

Черкаський державний технологічний університет

В статті обоснована необхідність переходу на трехуровневу систему пенсійного забезпечення і застосування накопительної системи пенсійного забезпечення, як одного з головних засобів пенсійної реформи в Україні.

Ключевые слова: пенсійне забезпечення, соціальна захиста громадян, накопительная система пенсійного забезпечення, пенсійна реформа.

In the article the necessity of transition on the three-level system of retirement support and application of the storage system of retirement support as one of the main facilities of pension reform in Ukraine is argued.

Key words: retirement support, citizens' social security, the storage system of the storage support, pension reform.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення є основною складовою частиною системи соціального захисту населення. Якість життя населення значною мірою залежить від пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють.

В Україні історично склалась однорівнева схема пенсійного забезпечення, яка певним чином узгоджувалася з командно-адміністративною системою. За ринкових умов вона не забезпечує громадянам адекватного заміщення пенсією заробітку, втраченого ними у зв'язку із старістю, та запобігання бідності серед людей похилого віку. Внаслідок цього діючою пенсійною системою незадоволені як платники пенсійних внесків, так і переважна більшість пенсіонерів.

Пенсійне забезпечення – важлива складова системи соціального захисту населення як нинішніх пенсіонерів, так і працюючих громадян, які повинні в процесі трудової діяльності заробити гідну пенсію. Сьогодні частка пенсіонерів у складі населення України становить 28,6 %, а за прогнозами, у 2015 р. сягне 31 % [2, с. 204]. Розвиток та реформування системи пенсійного забезпечення мають критичне значення для соціального розвитку держави, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Водночас реформування пенсійної системи є складним процесом, насиченим соціальними ризиками.

Актуальність теми зумовлена існуючою кризою вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення, що зумовлює необхідність прискорення запровадження накопичувальної пенсійної системи.

Аналіз досліджень та публікацій. Значну увагу теоретико-методологічним та практичним аспектам пенсійного забезпечення приділяли такі вітчизняні науковці: В. Бессараб, І. Гнибіденко, Б. Зайчук, Е. Лібанова, Б. Надточій, А. Нечай, М. Папієв, І.С. Микитюк, Н. Барабаш. Питання реформування української пенсійної системи висвітлюють й іноземні експерти, серед яких найбільш активними є Грег Мак Таггарт та Марчін Свенціцькі.

Метою статті є обґрунтування переваги запровадження обов'язкової накопичувальної системи як інструменту соціального захисту громадян в частині підвищення рівня пенсійного забезпечення, а також дослідження причини, які сповільнюють запровадження і розвиток накопичувальної системи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідність реформування пенсійного забезпечення викликано низкою об'єктивних факторів: економічних, демографічних, соціально-політичних. Сьогодні ця проблема особливо актуальна в багатьох країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що обумовлено старінням населення, зміною його вікової структури, ускладненням економічної ситуації. Діюча солідарна система пенсійного забезпечення є економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною. Пенсійна система України є недосконалою та малоефективною, адже, ставки податків високі, а рівень пенсій низький.

Нова пенсійна система, особливо її накопичувальна частина, спрямована на виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію. Це повинно змусити людей уже сьогодні замислитися над тим, що вони отримають по завершенні своєї трудової діяльності, підвищити їх зацікавленість у контролі за належною сплатою роботодавцями страхових коштів до Пенсійного фонду.

Основні завдання та цілі пенсійної реформи:

- підвищити рівень життя пенсіонерів;
- встановити залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу;
- забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;
- заохотити громадян до заощадження коштів на старість;
- створити ефективнішу та більш дієву систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Серед передумов реформи пенсійної системи в Україні важливо виділити наступні:

1. Низькі пенсії. Середній розмір виплачуваних пенсій дуже низький, що спонукає багатьох людей продовжувати працювати після досягнення пенсійного віку. Низька заробітна плата спричинює дефіцит коштів Пенсійного фонду на виплату пенсій, що покривається за рахунок державного бюджету.

2. Високі ставки пенсійних внесків. Надмірно високі ставки пенсійних внесків є причиною незадоволення платників внесків та, як результат, виникнення великої заборгованості із сплати внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування підприємств (1,3 млрд. грн.). Роботодавці змушені сплачувати до пенсійної системи третину фонду заробітної плати. Це підвищує собівартість продукції та знижує її конкурентоспроможність, стримує зростання заробітної плати, не сприяє залученню інвестицій, а легалізації тіньового сектору економіки та доходів населення.

3. Соціальна несправедливість. Під час призначення пенсій за віком відповідно до законодавства враховується і страховий (трудоий) стаж, і розмір зарплати. Проте унаслідок інфляції раніше призначена пенсія нерідко втрачає свій реальний первинний розмір. Щоб запобігти цьому, законодавство передбачає індексацію пенсії. Оскільки індексація не наздоганяє інфляцію, то за 3–5 років реальна пенсія пенсіонерів значно зменшується. Загалом в Україні досі понад 100 основних законів, що визначають більш як 20 категорій пенсіонерів, які відрізняються системами нарахування пенсій. Окремими з них устанавлюються пенсії не лише державним службовцям, а й науковцям, народним депутатам, суддям, працівникам певних правоохоронних органів тощо. Причому розмір цих пенсій, як правило, становить 80–90 % попередньої зарплати, а приміром лікар, який 6–7 років навчався в інституті чи університеті і 30 років пропрацював у районній лікарні, може одержувати пенсію в 5 разів меншу, ніж колишній державний чиновник середньої ланки.

4. Демографічна ситуація. Солідарна пенсійна система дуже залежна від демографічних ризиків. Стабільність такої системи залежить головним чином від співвідношення між чисельністю пенсіонерів та платників пенсійних внесків. Пік демографічного навантаження буде досягнуто у 30-х роках 21 сторіччя – на 10 осіб працездатного віку припадатиме 11 пенсіонерів (один працюючий утримуватиме більше, ніж одного пенсіонера).

З 1 січня 2004 року набрав чинності Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", який передбачає створення в Україні нової пенсійної системи. За цим Законом в Україні запроваджується трирівнева пенсійна система:

Перший рівень – реформована солідарна пенсійна система. За рахунок її коштів виплачуються пенсії за віком, за інвалідністю, по втраті годувальника та допомоги на поховання пенсіонерів. Значені пенсії призначаються після досягнення особою загальнозстановленого пенсійного віку – 55 років для жінок та 60 років для чоловіків. У реформованій солідарній системі розмір пенсії залежатиме від розміру заробітної платні, з якої сплачувались пенсійні внески та страхового стажу, протягом якого вони сплачувались що досягатиметься шляхом звільнення Пенсійного фонду від здійснення невласливих йому виплат (тобто розмежування джерел фінансування виплати пенсій, призначених за різними пенсійними програмами) та впровадження системи персоналізованого обліку відомостей про заробіток та сплату пенсійних внесків, на основі даних якої будуть призначатись і виплачуватись пенсії. Ведення та обслуговування такої системи здійснюватиме Пенсійний фонд України.

Другий рівень – обов'язкова накопичувальна пенсійна система. Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Кошти цієї системи будуть інвестуватись за спеціальними правилами з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб. Накопичені в системі кошти належатимуть застрахованим особам, використовуватимуться для здійснення їм пенсійних виплат і будуть успадковуватись. Кошти, що обліковуватимуться на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними при досягненні пенсійного віку (або, у випадках передбачених законом, раніше цього терміну, наприклад у випадку інва-

лідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи.

Третій рівень – система добровільного недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Третій рівень пенсійного забезпечення передбачено створювати у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з визначеними внесками, які вимагають менших адміністративних витрат. Основу такої системи будуть становити недержавні пенсійні фонди, які за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні.

Відкриті пенсійні фонди будуть створюватись юридичними особами, учасниками цих фондів будуть громадяни, які здійснюватимуть туди добровільні пенсійні внески. Такі фонди можуть бути створені і на муніципальному рівні, що розширить можливості регіонів у вирішенні соціальних питань.

Корпоративні пенсійні фонди будуть створюватись роботодавцями і учасниками таких фондів будуть громадяни, пов'язані трудовими відносинами з цими роботодавцями. При створенні корпоративних пенсійних фондів роботодавці братимуть на себе безумовне зобов'язання сплачувати додаткові пенсійні внески на користь своїх працівників.

Професійні пенсійні фонди створюватимуться об'єднаннями громадян або юридичних осіб за професійною ознакою. Учасниками таких фондів будуть громадяни, пов'язані за родом їх професійної діяльності.

Іншою формою заощаджень у межах третього рівня буде відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських установах або страхових організаціях за ініціативою окремої особи.

Темою статті передбачено розгляд саме другого рівня пенсійного забезпечення, а саме – накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи дасть змогу:

- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити "податковий тиск" на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, спадкоємцями застрахованої особи, а також сприятиме поступовому виходу з тіньової економіки громадян з високими доходами завдяки встановленню права власності та спадкоємства на кошти, внесені в Накопичувальний фонд;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки, що сприятиме розвитку національного фондового ринку завдяки інвестуванню коштів накопичувального фонду в економіку країни;
- розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнями пенсійної системи, таким чином застрахувавши майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави;
- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами країн.

Впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні планується лише після формування необхідних економічних передумов та створення злагодженої та дієвої системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідної інфраструктури. Таким чином існує певна суперечність в тому, що запровадження другого рівня створюється з метою посилення соціального захисту майбутніх пенсіонерів, то, з одного боку, це потребує серйозної інституційної, технічної та законодавчої підготовки, а з другого – якнайшвидшого початку функціонування накопичувальної частини пенсійної системи.

Важливу роль в запровадженні другого рівня пенсійної системи відіграє збалансованість бюджету Пенсійного фонду України. Таким чином, необхідно спочатку розглянути параметричні зміни першого рівня пенсійного забезпечення. Важливо визначити фінансові інструменти, необхідні для діяльності недержавних пенсійних фондів, що обслуговуватимуть другий рівень, зокрема коротко- і середньострокові, а також можливості й терміни орієнтації переважно на державні цінні папери. У зв'язку з недостатньою розвиненістю третього рівня пенсійної системи, необхідно створити гарантійні механізми, що регулюватимуть взаємовідносини між учасниками цих систем.

Необхідність активної підготовки до запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи зумовлена великою кількістю роботи та часу, якого вона потребує. Ефективному запровадженню

та функціонуванню накопичувальної складової пенсійного забезпечення має передувати підготовчий етап, який включатиме розрахунки та моніторинг з метою чіткого визначення обсягу коштів, необхідних для запровадження другого етапу пенсійної реформи. Потрібно також керуватися макроекономічними прогнозами при реформуванні пенсійної системи, зважати на всі існуючі та потенційні зміни в економіці. Також необхідно узгодити запровадження другого рівня та введення єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У рамках підготовки до впровадження другого рівня доцільно розробити напрями трансформації системи оплати праці в Україні, оскільки основним джерелом коштів пенсійного страхування і водночас базою обчислення страхових пенсій є заробітна плата. До початку загальнодержавного впровадження накопичувальної пенсійної системи доцільно буде провести експериментальне впровадження в окремих територіальних одиницях.

Аналізуючи проблеми та перспективи впровадження накопичувальної складової нової пенсійної системи України, окремо слід спинитися на питанні перегляду пенсійного віку. Досвід багатьох країн засвідчує, що низький пенсійний вік негативно позначатиметься на пенсійному забезпеченні українців. Крім того, вікова різниця у виході на пенсію чоловіків і жінок створюватиме менш вигідне пенсійне накопичення для жінок. В Україні дві третини пенсіонерів – жінки, які на п'ять років виходять на пенсію раніше за чоловіків, а живуть (згідно статистичних даних) у середньому на 15 років довше від них. В умовах солідарної системи пенсійного забезпечення ця суперечність частково нейтралізується "зрівняльним підходом". Проте розміри страхового і накопичувального фондів у новій пенсійній системі будуть безпосередньо залежати від тривалості трудового стажу і розміру заробітної плати.

Запровадження другого рівня пенсійної системи неможливо без перегляду віку виходу на пенсію у бік збільшення. Водночас системна фінансово-економічна криза, що неминуче відбивається у зменшенні попиту на робочу силу та зниженні доходів населення, ставить під сумнів доцільність зазначених дій саме сьогодні. В сучасних умовах це призведе лише до посилення соціальної напруженості.

Тобто запропонована реформа пенсійної системи сама собою не розв'язує проблеми підвищення добробуту пенсіонерів. Ця реформа може бути успішною лише в контексті кардинального підвищення заробітної плати, а також у разі повної детінізації економіки та збільшення тривалості життя. Останнє вимагає поряд з упровадженням здорового способу життя – істотного поліпшення медичного обслуговування населення, особливо в сільській місцевості, розвитку спортивної бази для самостійних занять фізкультурою, її доступності для молоді. З метою детінізації зарплат треба нарешті розпочати інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення. Люди мають зрозуміти, що одержуючи гроші "в конверті", вони самі зменшують розмір своїх пенсій і ускладнюють собі проблеми в старості. Якщо хтось не сплачуватиме внесків до Пенсійного фонду, він залишиться в майбутньому без гарантованої державної пенсії.

Висновки. Врахування всіх недоліків і вад системи пенсійного забезпечення України та їх вирішення дасть змогу сформувати розвинений ринок послуг з цього виду страхування. Позитивними результатами у покращенні пенсійного забезпечення України має стати досягнення таких результатів: забезпечення фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування; зменшення кількості пільговиків; підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження роботодавців; створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками; заохочення громадян до заощаджень на старість; встановлення чіткого законодавства.

Проте, якщо зміни буде запроваджено тільки в пенсійній системі, то виявлені проблеми навряд чи вдасться усунути. Пенсійна реформа має стати складовою частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України // Уряд кур'єр. – 2003. – № 150.
2. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навч. посіб. / В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К.: НАДУ. – 2009. – С. 398–408.
3. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи розпорядження Кабінету Міністрів України// Уряд. кур'єр. – 2009. – № 19.
4. Соціальний захист населення України монографія / І.Ф. Гнибіденко, М.В. Кравченко, О.Ф. Новікова та ін. За ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: НАДУ. – 2009 – 184 с.
5. Аналіз соціального забезпечення у період фінансової кризи [Електронний ресурс] // Міжнар. пенсійний вісник. – 2009. – № 1. – Режим доступу : www.capitalmarkcis.kicv.ua